

RADYO VE TELEVİZYONLARDAKİ SAĞLIK KONULU YAYINLARA YÖNELİK RTÜK'E YÖNELTİLEN BİLDİRİMLER ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI*

Erkan Yüksel** - Pelin Öğüt*** - Asuman Kaya****

ÖZET

Türkiye’de sağlık konulu yayınlardaki artışla birlikte yayın içeriklerine yönelik eleştiriler de her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmada, ülkenin radyo ve televizyon yayıncılığı alanında düzenleyici ve denetleyici kurumu olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)’na sağlık konulu yayın içerikleri nedeniyle yapılan bildirimlerin (görüş, beğeni, eleştiri ve isteklerin) neler olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmada, RTÜK İletişim Merkezi’nin 444 1 178 numaralı telefonuna 2009 yılı içinde yapılan 784 sağlık konulu bildirim içerik analizine dayalı olarak 7 ana kategori (bildirim sağlık konusuyla ilgili mi, ifadenin niteliği, araç, yayın türü, program türü, bildirim konusu ve ifade) ile 96 alt kategori çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bulgular, bildirimlerin tamamına yakını şikayet/eleştirilerin (n=729) oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bildirimlerin büyük çoğunluğu ulusal yayınlara yöneliktir (n=512). En fazla şikayet/eleştiri ise reklam kuşakları (n=114), haberler (n=91) ve diziler (n=84) üzerinedir. En çok “sigara yasağı ve uygulamaları” (n=232) şikayet/eleştiri konusu edilmiştir. İsteklere ilişkin olarak ise “sigara yasağı ve uygulamalarına ilişkin görüntülerin yasaklanması” (n=35) ve “domuz gribi salgını konusunda toplumu paniğe sevk eden abartılı yayınlar yapılmaması” (n=16) gelmektedir. En çok, programlara ilişkin rahatsızlıklar ifade edilmekte; özellikle hastaların, yakınlarının veya sağlık çalışanlarının rencide edildiği dile getirilmektedir. Hasta ve hasta yakınları ile ilgili konularda insanların umutsuzluğa düşürüldüğü ya da olumsuz etkilendiğine yönelik eleştiriler de dikkati çekmektedir. Çalışma bulgularının sağlık konulu yayınların düzenlenmesi ve kamuoyunun hassasiyetlerinin tanımlanması açılarından medya profesyonellerine yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Radyo ve televizyon yayıncılığı, sağlık yayıncılığı, RTÜK, kamuoyu

A CONTENT ANALYSIS STUDY ON THE NOTICIFICATIONS TO RTUK AGAINST TO THE HEALTH RELATED BROADCASTING ON RADIO AND TELEVISIONS

ABSTRACT

With the increase in health-related publications and broadcasting in Turkey, the criticism of the health content of the media is increasing too. This study aims to answer the question what are the statements (opinions, appreciations, criticisms, and requests) about the health content of the media given to the Radio and Television Supreme Council (RTÜK, which is the country’s regulatory and supervisory official organization on radio and television broadcasting. Conducting content analysis on 7 main categories (qualification of the notification, expression, media, broadcasting type, program type issue, and declaration) and 96 sub categories, study evaluates

* Bu çalışma TÜBİTAK tarafından kabul edilen 109K534 nolu proje ve Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu’nca kabul edilen 1000 E 38 nolu proje kapsamında desteklenmiştir. Çalışmanın ilk hali İngilizce olarak 22-25 Mayıs 2011 günleri arasında San Diego State University’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen 9th International Symposium Communication in the Millennium’da sunulmuş ve CD’inde yayımlanmıştır. Burada Türkçe olarak sunulan metin, araştırmanın gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Prof. Dr. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi

*** Araş. Gör. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

**** Öğr. Gör. Anadolu Üniversitesi Porsuk MYO

health issue related 784 statements made in the year of 2009 to RTÜK's 444 1 178 call center telephone number. Findings show that almost all of the statements are on complains/criticisms (n=512). Most of them are about the national broadcasting issues (n=512). Most of complains/criticisms are on advertisements (n=114), news (n=91), and TV series (84). "Smoking ban" is the most stated issue (n=232). The most stated requests are "prohibition of images of smoking or cigarette (n=35)", and "Not broadcasting exaggerated content that can make people panic on swine flu issue (n=16). Mostly programs are expressed, especially; people say that sick people and their relatives or health workers are injured by these programs. Also statements show that sick people and their relatives are despaired, and bad affected. The study is important due to the show public's sensibility on health content of the media, and the study can show a light to the broadcasters of these broadcasts.

Keywords: Radio and television broadcasting, health broadcasting, RTÜK, public opinion

GİRİŞ

Bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için en temel hak olarak tanımlanan yaşam hakkının bileşenlerinden birisi de sağlık hakkıdır. 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesinde "Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır" denilmektedir. Benzer düzenlemelere 1965'de yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı'nın 11. maddesinde ve Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nde de yer verilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti 1961 ve 1982 Anayasaları'nda da "yaşam hakkı" ile birlikte "beden ve ruh sağlığının korunması" hakkı tanınmış ve bu hakkın korunması devletin sorumluluğuna verilmiştir.

Anayasa ile her ne kadar devletin sorumluluğuna verilmiş olsa da sağlığın korunmasında önemli araçlardan birisi de kitle iletişim araçları ve burada yayınlanan programlardır. Geçmişte Türkiye, İtalya, Hindistan ve Afrika'nın birçok ülkesinde kimi zaman UNESCO tarafından da desteklenen pek çok sağlık, çevre sağlığı, beslenme ve okuma-yazma gibi farklı konularda radyo ve televizyonlar aracılığıyla verilen eğitimlerden başarılı sonuçlar alınmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'de de sağlıklı bir hayatın sürdürülmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve hastalıklardan korunmak için uygulanan koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyacı gidermek adına medyadan yararlanılması önerisi geliştirilmiştir. Çünkü halka sağlığını koruma bilincinin aşılmasında da medya en etkili eğitim silahlarından biri olarak tanımlanmaktadır (Hoşgeçin ve Tozkoparan 1995).

Medyada yer verilen sağlık konulu içeriğe insanların büyük önem verdiğine ve güven duyduğuna ilişkin araştırma bulguları da mevcuttur. Örneğin 1997 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nden 2 bin 256 denekli bir araştırmada elde edilen bulgular, katılımcıların yüzde 50'sinin "orta" ve yüzde 25'inin de "önemli" derecede medyada yer alan tıbbi yayınlara güvendiğini, aynı zamanda televizyondan bilgi edinme oranının yüzde 40 düzeyinde olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar sağlık konulu bilgileri "hekimlerden çok televizyonlardan" edindiklerini belirtirken, hekimlerden alınan bilginin oranı yüzde 36'da kalmıştır. Medyadan edinilen bilgiler çerçevesinde "önlem alma" konusunda ise deneklerin yüzde 58'i "davranış değiştirdiklerini" ve yüzde 42'si ise daha çok bilgi alabilmek için doktora başvurduklarını ifade etmişlerdir (Aktaran: Demir 2008).

Öte yandan Türkiye'de medyadaki sağlık konulu içeriğe yönelik eleştirilerin son zamanlarda arttığı da dikkati çekmektedir. Bir yandan medya içeriklerinde sağlık konusuna ayrılan yer artarken, diğer yandan da bu içeriklerle ilgili sorunlar ve bunun karşısında da eleştiriler artmaktadır. Türkiye'deki sağlık konulu yayınların kaynak kişilerine yönelik 2010 yılında gerçekleştirilen görüşmeye dayalı çalışmada, görüşülen kişilerden sağlık konulu yayınlarla ilgili değerlendirmeleri istenmiştir. Sağlık profesyonellerinin (doktor, diş hekimi, hemşire, psikolog vb.) yarıya yakını (%42,67) sağlık konulu yayınları "olumsuz bulduğunu", belirtirken, sağlık yayınlarını olumlu bulan kişi sayısı yalnızca yüzde 6,67'dir. Sağlık konulu yayınların arka planında yer alan ve bu yayın-

lardan sorumlu olan medya profesyonellerinin aynı soruya verdikleri yanıtlar da sağlık profesyonellerinin yanıtlarıyla paralellik göstermektedir. Görüşülen medya profesyonellerinden (muhabir, editör, sunucu, yapımcı vb.) sağlık yayınlarını olumsuz bulanların oranı yüzde 34,78 iken olumlu bulanların oranı yüzde 19,57'dir (1).

Peki, insanlar sağlık konulu yayınlar karşısında ne düşünmekte ve bu yayınlar karşısında nasıl bir tepki vermektedir? Hazırlanan çalışmada, Türkiye'de radyo ve televizyon kanallarının düzenlenmesi, gözetimi ve denetiminden sorumlu kamu kurumu olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'na kamuoyundan gelen sağlık konulu yayın içeriklerine yönelik şikayetler konu alınmış ve bu şikayetler içerik analizi uygulamasına dayalı olarak incelenmiştir.

Türkiye'de RTÜK, özel radyo ve televizyonculuğun 1990'lı yıllarda yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan ihtiyaç çerçevesinde, 1994 yılında çıkarılan 3984 sayılı kanunla kurulmuş bir resmi kurum niteliği taşımaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen 9 üyeden oluşan kurulun, yayın kuruluşlarını düzenleme ve kural koyma görevi vardır. Bu çerçevede kurulun denetim ve yaptırım yetkisi de bulunmaktadır. RTÜK ayrıca kamuoyunda doğan tepki, beğeni ve hassasiyetleri izleyerek kamuoyu araştırmaları yapmak ve yaptırmak ve yayıncılıkla ilgili uluslararası kuruluşlar nezdinde devleti temsil etmek gibi görevlerle de yükümlüdür (Kejanlıoğlu ve ark. 2001: 110-111).

Sorumlulukları arasında izleyici görüş, beğeni ve isteklerini saptamak olan RTÜK, bu amaç doğrultusunda, 2 Kasım 2006 tarihinde "RTÜK İletişim Merkezi"ni kurmuştur. "Sorumluluğu bizimle paylaşın" sloganıyla yola çıkan kurul 444 1 178 numaralı telefon hattına ulaşan görüş ve istekleri ilgili yayın kuruluşunun izleyici temsilcilerine ulaştırmaya başlamıştır.

Bu çalışmada söz konusu telefon hattına 2009 yılı içerisinde 1 Ocak-31 Aralık tarihleri arasında, izleyiciler tarafından yapılan sağlık konulu bildirimlerin betimlenmesi araştırma problemi olarak ele alınmıştır. Eş deyişle çalışmada, RTÜK'e kamuoyu tarafından telefonla yöneltilen bildirimlerin (görüş, beğeni, eleştiri ve isteklerin) neler olduğu

sorusuna ve bu amaç doğrultusunda şu alt sorulara yanıt aranmıştır:

1. RTÜK İletişim Merkezi'ne bir yıl içinde yapılan sağlık konulu bildirimlerin sayısı nedir?
2. Bildirimler hangi kitle iletişim aracı, yayın ve program türlerine yöneliktir?
3. Bildirimlerin niteliği, konusu ve içerdiği ifadeler nelerdir?
4. Bildirimlerin niteliği, konusu ve içerdiği ifadeler kitle iletişim aracı, yayın ve program türüne yönelik nasıl bir dağılım göstermektedir?

Çalışma, kamuoyunun hassasiyet gösterdiği sağlık konulu radyo ve televizyon içeriklerinin neler olduğunun belirlenmesi, kamuoyunun bu içeriklere yönelik görüş, beğeni, eleştiri ve isteklerinin tanımlanması ve bu doğrultuda, bundan sonra hazırlanacak bu tür programların daha iyi hale getirilmesi noktasında dikkat edilecek unsurların belirlenmesi anlamında uyarıcı ve geleceğe ışık tutucu nitelikte değerlendirilmekte ve bu açılardan önemli bulunmaktadır.

1.YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Çalışmanın amaç sorularına içerik analizi uygulamasına dayalı olarak yanıt aranmıştır. Bu bağlamda öncelikle RTÜK İletişim Merkezi'ne 2009 takvim yılı (01 Ocak - 31 Aralık 2009) içerisinde ulaşan ve elektronik ortamda arşivlenen bildirimler arasından anahtar sözcük arama yöntemiyle, içerisinde "doktor", "hasta", "ilaç", "sağlık", "tabip", "hekim" ve "tıp" sözcüklerini bulduran tüm bildirimler ayrı ayrı taranmıştır. Daha sonra anahtar sözcüğü içeren her bir bildirim teker teker incelenerek hangilerinin doğrudan ya da dolaylı olarak sağlık konusuyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda doğrudan ve dolaylı olarak sağlık konusuyla ilgili bulunan 784 bildirim incelemeye konu alınmıştır.

Çalışmanın amaç soruları çerçevesinde içerik analizi uygulamasında 7 genel kategori ve 96 alt kategori çerçevesinde kodlamada bulunulmuştur. Söz konusu 7 genel kategori şu şekilde tanımlanabilir: Bildirimin sağlıkla hangi düzeyde ilgili olduğu (evet, hayır, dolaylı), bildirim niteliği (şikayet/eleştiri,

öneri/istek, şikayet ve öneri), bildirim konu olan yayın aracı (televizyon, radyo), yayın türü (ulusal, bölgesel, yerel, uydu, kablo TV), program türü, bildirim konusu ve bildirim içerdiği ifadeler. Program türü kategorisinde temel olarak RTÜK'ün tanımlamasına uyulmuştur. Bunların dışında kalan program türleri ise bildirimlerde daha ziyade programların adları ile tanımlanmış olup ilgili programların tanıtım sayfalarında yer alan kategori başlıkları temel alınarak (haber/tartışma programları, sağlık programları ve kadın programları) tanımlanmıştır. Ayrıca RTÜK tarafından kullanılan "genel, klip ve kuşak programları" tanımlarına dair bir açıklamaya ulaşılamadığından bu üç program türü "diğer" kategorisi altında birleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada medya içerik türleri; dizi, haber, kadın programı, çizgi film/çocuklara yönelik programlar, reklam kuşağı, yerli film, yabancı film, yarışma, talk show, eğlence/magazin, sağlık programları, haber/tartışma programları ve "diğer" kategorilerinde kodlanmıştır. İçerik analizinde çalışmanın ağırlık noktasını oluşturan ifadeler ise 48 maddede tanımlanmıştır. Ayrıca uygulamada; örneğin bir bildirimde sadece tek bir program veya nitelik konu alınmadığı durumlarda, üçe kadar konu ve ifade kodlaması yapılabilmektedir. Üç sayısı ise bir sınırlılık olarak belirlenmiştir.

Tüm kodlamalar araştırma başkanının danışmanlığında, doktora öğrencisi olan iki ayrı kodlayıcı tarafından birbirinden bağımsız şekilde gerçekleştirilmiş ve kodlayıcılar arası uyum (McCombs ve Poindexter 2000: 203) % 94 olarak belirlenmiştir.

2.BULGULAR VE YORUMLANMASI

Çalışmanın amaç soruları çerçevesinde elde edilen bulgular ayrı başlıklar halinde açıklanabilir.

2.1. Sağlık Konulu Bildirim Sayısı, Niteliği, Kitle İletişim Aracı ve Yayın Türü

RTÜK İletişim Merkezi'ne 2009 takvim yılı (01 Ocak - 31 Aralık 2009) içerisinde ulaşan ve elektronik ortamda arşivlenen toplam 27.396 bildirim arasından anahtar sözcük arama yöntemiyle; "doktor", "hasta", "ilaç", "sağlık", "tabip", "hekim" ve "tıp" sözcüklerini içeren 981 bildirim olduğu tespit edilmiştir. Sağlık konusu ile ilgili doğrudan ilişkili (n=718)

bildirimlerin yanısıra, "Dizi içerisindeki kötü karakterlerin yaptıklarını örnek alıyorlar, Sağlıklarına zararlı olacağını düşünüyor. Ders çalışmayıp diziyi izlemek istiyorlar. Programın yayından kaldırılmasını istiyorum." gibi dolaylı olarak sağlık konusu ile ilişkili (n=66) olduğu belirlenen toplam 784 bildirim, çalışmanın diğer amaç sorularını yanıtlamak üzere içerik analizi uygulamasına konu edilmiştir.

İncelenen 784 bildirim neredeyse tamamına yakını şikayet/eleştirilerden (n=729) oluşmaktadır. Bunu öneri/istek (n=26), hem şikayet hem de öneri (n=25) ifadeleri izlemektedir. Bildirimlerin büyük çoğunluğunu (n=772) televizyon kanallarında yer alan yayınlar ve az bir kısmını da (n=12) radyo yayınları oluşturmaktadır. Bunların çoğunluğu (n=564) ulusal yayınlardır. Ardından uydu yayınları (n=66) ve yerel yayınlar (n=47) gelmektedir. Ayrıca program türlerine göre bildirimler incelendiğinde ilk üç sırada reklam kuşakları (n=115), haberler (n=98) ve diziler (n=91) dikkati çekmektedir.

2.2. Kitle İletişim Aracı, Yayın ve Program Türüne Bağlı Olarak Bildirimlerin Sayısı ve Nitelikleri

İncelenen bildirimlerin neredeyse tamamına yakını televizyonlarda yer alan programlarla ilgilidir (n= 772, %98,5). Yalnızca 12'si ise radyo yayınları üzerindedir (Tablo 1).

Tablo 1. Kitle İletişim Aracı Türü ve Bildirimlerin Niteliği

	Şikâyet /Eleştiri	Öneri /İstek	Şikâyet/ Öneri	Diğer	TOPLAM	%
Televizyon	717	26	25	4	772	98,5
Radyo	12	0	0	0	12	1,5
TOPLAM	729	26	25	4	784	
%	93	3,3	3,2	0,5		100

Televizyon yayınlarıyla ilgili bildirimlerin çoğunluğunu şikayet/eleştiriler oluşturmaktadır (n=717,%91,5). Radyo kanallarına yönelik bildirimlerin tamamı da şikayet/eleştirilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Yayın Türü ve Bildirimlerin Niteliği

	Şikâyet/ Eleştiri	Öneri/ İstek	Şikâyet/ Öneri	Diğer	TOPLAM	%
Ulusal	512	24	24	4	56	72
Uydu	65	1	0	0	66	8,4
Yerel	46	0	1	0	47	6
Kablo TV	26	0	0	0	26	3,3
Bölgesel	7	0	0	0	7	0,9
Diğer	73	1	0	0	74	9,4
TOPLAM	729	26	25	4	78	
%	93	3,3	3,2	0,5		100

Bildirimlerin büyük çoğunluğu ulusal yayınlarla ilgili şikâyet/eleştiriler (n=512) üzerinedir (Tablo 2). Ardından uydu yayınları (n=65) ve yerel yayınlar (n=46) şikâyet/eleştiri konusu edilmiştir.

Bildirimlerin niteliğine içerik türleri üzerinden bakıldığında, en fazla şikâyet/eleştirinin reklam kuşaklarına (n=114), haberlere (n=91) ve dizilere (n=84) yönelik olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Bildirimlerin çoğunluğunu oluşturan televizyon kanallarına yönelik olarak da en çok reklam kuşakları (n=115), haberler (n=98) ve diziler (n=91) konu edilmiştir. Sağlık programları (n=55) ise yabancı filmlerden (n=56) sonra gelmektedir. Radyolara yönelik bildirimlerde en çok reklam kuşaklarına (n=4) yönelik aramalar mevcuttur. Magazin/eğlence kategorisinde ise radyolara ilişkin olarak yalnızca 3 bildirim bulunmaktadır.

Tablo 3. Program Türü ve Bildirimlerin Niteliği

	Şikâyet/ Eleştiri	Öneri/ İstek	Şikâyet/ Öneri	Diğer	TOPLAM	%
Reklam Kuşakları	114	0	1	0	115	14,7
Haberler	91	3	3	1	98	12,5
Diziler	84	1	6	0	91	11,6
Kadın Programları	59	0	2	0	61	7,8
Eğlence / Magazin Programları	58	1	0	0	59	7,5
Yabancı Filmler	55	1	0	0	56	7,1
Sağlık Programları	48	4	0	3	55	7
Çizgi Filmler/ Çocuklara Yönelik Programlar	23	0	1	0	24	3,1
Yerli Filmler	22	0	0	0	22	2,8
Haber / Tartışma Programları	12	0	0	0	12	1,5
Yarışma Programları	9	1	0	0	10	1,3
Diğer Programlar	154	15	12	0	181	23,1
TOPLAM	729	26	25	4	784	
%	93	3,3	3,2	0,5		100

2.3. Bildirimlerin Niteliği, Konusu ve İçerdiği İfadeler

Bulgular, kamuoyundan gelen en çok şikâyet/eleştirinin “sigara yasağı ve uygulamaları (n=232)” konusunda olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 4). Aynı konuya ilişkin 12 öneri/istek ve 9 şikâyet/öneri

bulunmaktadır. İkinci sırada yer alan bildirim konusu “programlar”dır. Bu bağlamda 209 şikâyet/eleştiri, 9 öneri/istek ve 8 şikâyet/öneride bulunulmuştur. Ardından reklamlara, çocuklara/gençlere, tıp doktoru olmayan kişilere ve kozmetik vb. ürünlere yönelik bildirimler dikkati çekmektedir.

Tablo 4. Bildirimlerin Niteliği ve Konuları

	Şikâyet/ Eleştiri	Öneri / İstek	Şikâyet / Öneri	Diğer	TOPLAM	%
Sigara Yasağı ve Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	232	12	9	1	254	19,2
Programları Konu Alan Genel Bildirimler	209	9	8	3	229	17,2
Reklamlar	93	0	1	0	94	7
Çocukları/ Gençleri Konu Alan Bildirimler	76	2	5	0	83	6,3
Tıp Doktoru Olmayan Kişileri Konu Alan Bildirimler	78	0	1	0	79	6
Kozmetik vb. Ürünleri Konu Alan Bildirimler	78	0	0	0	78	5,8
Domuz Gribi /Aşısını Konu Alan Bildirimler	72	3	2	0	77	5,8
Haberleri Konu Alan Genel Bildirimler	62	1	2	1	66	4,9
Hastalar/ Hasta Yakınları / Hastalıkları Konu Alan Bildirimler	62	2	1	0	65	4,9
Doktorları Konu Alan Bildirimler	60	0	2	0	62	4,7
Sigara/Uyuşturucu vb. Maddeleri Konu Alan Bildirimler	49	1	2	0	52	4
Bitkisel Tedavi /Alternatif Tıp Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	48	0	0	0	48	3,6
İlaçları Konu Alan Bildirimler	39	0	0	0	39	3
Televizyon Kanallarına Yönelik Genel Bildirimler	34	0	0	0	34	2,6
Sağlık Kurumlarını Konu Alan Bildirimler	30	0	1	0	31	2,4
Sağlık Çalışanlarını Konu Alan Bildirimler	19	0	1	0	20	1,5
Tıp Dışı Uygulamaları Konu Alan Bildirimler	10	0	1	0	11	0,8
Zirai / Tarımsal İlaçları Konu Alan Bildirimler	4	0	0	0	4	0,3
TOPLAM	1255	30	36	5	1326	
%	94,6	2,3	2,7	0,4		100

Öneri, istek ve beklentilerle ilgili ifadeler açısından ise bildirimlerin en çok programlara, sigara yasağı uygulamasına, haberlere ve reklamlara yönelik olduğu belirlenmektedir (Tablo 5). “(Bu konuda) gereğinin yapılmasını istiyorum/ şikâyetçiyim” (n=154) şeklindeki bildirim en çok dile getirilen bildirim olduğu be-

lirtmek gereklidir. Ardından “(Bu konunun) incelenmesini istiyorum” (n=41) ifadesi dikkati çekmektedir. Bu kategoride ayrıca “Haberlere kısıtlama getirilmesini istiyorum” diyen 28, “(...) yasağı kaldırılсын” diyen 25, “(...) yayından kaldırılmasını istiyorum” diyen 13 kişi bulunmaktadır.

Tablo 5. Öneri, İstek ve Beklentilerle İlgili İfadeler ve Konular

	“(Bu Konuda) Gereğinin Yapılmasını İstiyorum/ Şikâyetçiyim”	“(Bu Konunun) İncelenmesini İstiyorum”	“Haberlere Kısıtlama Getirilmesini İstiyorum”	“(...) Yasağı Kaldırılсын”	“(...) Yayından Kaldırılmasını İstiyorum”	TOPLAM
Programları Konu Alan Genel Bildirimler	47	19	0	0	5	71
Sigara Yasağı Ve Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	2	2	0	25	0	29
Haberleri Konu Alan Genel Bildirimler	18	2	8	0	0	28
Reklamları Konu Alan Genel Bildirimler	23	1	0	0	1	25
Kanalları Konu Alan Genel Bildirimler	15	2	2	0	0	19
Domuz Gribi /Aşısını Konu Alan Bildirimler	3	0	15	0	0	18
Sigara/ Uyuşturucu vb. Maddeleri Konu Alan Bildirimler	11	4	0	0	1	16
Kozmetik vb. Ürünleri Konu Alan Bildirimler	7	3	2	0	1	13
Doktorları Konu Alan Bildirimler	4	4	0	0	2	10
İlaçları Konu Alan Bildirimler	5	0	1	0	1	7
Tıp Doktoru Olmayan Kişileri Konu Alan Bildirimler	2	2	0	0	2	6
Çocukları/Gençleri Konu Alan Bildirimler	4	0	0	0	0	4
Diğer	13	2	0	0	0	15
TOPLAM	154	41	28	25	13	261

Bilgi ve içerikle ilgili ifadeler bağlamında ise en çok sigara yasağı uygulaması öne çıkmaktadır (Tablo 6). Bu bağlamda en çok “Sigara yasağına uyulmuyor” şikayet/ eleştirisinde bulunulmuş ve bu konuda bir kişi öneri de getirmiştir (n=158). Ardından; “(çocukların/halkın) ruh sağlığı ve gelişimi olumsuz etkileniyor” (n=47), “(halka) doğru bilgi verilmiyor/ (programlar) yanlış bilgi içeriyor” (n=43), “(içeriğin olumsuz bir şekilde) özendirici/dikkat çekici olduğunu düşünüyorum” (n=39), KKötü, yanlış örnek oluyor” (n=37), “(hastalık/rahatsızlık/sağlık üzerine) reçete/tarif veriliyor/ tedavi öneriliyor” (n=33) ve “(halkın) sağlığını tehlikeye atıyorlar” (n=20) şeklinde ifadeler dikkati çekmektedir.

Tablo 6. Bilgi, İçerik İle İlgili İfadeler ve Konular

	“Sigara Yasağına Uyulmuyor”	“(Çocukların/ Gençlerin) Ruh Sağlığı ve Gelişimi Olumsuz Etkileniyor”	“(Halka) Doğru Bilgi Verilmiyor/ (Programlar) Yanlış Bilgi İçeriyor”	“(İçeriğin Olumsuz Bir Şekilde) Özendirici/Dikkat Çekici Olduğunu Düşünüyorum”	“Kötü, Yanlış Örnek Oluyor”	“(Hastalık/Sağlık Üzerine) Reçete / Tarif Veriliyor/ Tedavi Öneriliyor”	“(Halkın) Sağlığını Tehlikeye Atıyorlar”	TOPLAM
Sigara Yasağı ve Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	154	0	1	19	1	0	0	175
Çocukları/Gençleri Konu Alan Bildirimler	0	40	0	1	23	0	0	64
Programları Konu Alan Genel Bildirimler	2	3	11	3	7	2	4	32
Sigara/ Uyuşturucu vb. Maddeleri Konu Alan Bildirimler	2	2	0	13	3	0	0	20
Tıp Doktoru Olmayan Kişileri Konu Alan Bildirimler	0	0	3	0	0	11	5	19
Doktorları Konu Alan Bildirimler	0	0	1	0	0	8	1	10
Reklamları Konu Alan Bildirimler	0	1	5	2	1	0	1	10
Bitkisel Tedavi /Alternatif Tıp Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	0	0	0	0	0	5	5	10
Kozmetik vb. Ürünleri Konu Alan Bildirimler	0	0	4	0	0	2	1	7
Hastalar/Hasta Yakınları /Hastalıkları Konu Alan Bildirimler	0	0	1	1	1	2	2	7
Domuz Gribi/Aşısını Konu Alan Bildirimler	0	1	5	0	0	0	0	6
Haberleri Konu Alan Genel Bildirimler	0	0	6	0	0	0	0	6
Diğer	0	0	6	0	1	3	1	11
TOPLAM	158	47	43	39	37	33	20	377

Yasal düzenleme, reklam ve ticari kaygı ile ilgili öneri, istek ve beklenti içeren ifadeler temel alınarak yapılan kodlamada “(gizli reklam/tanıtım yapılıyor” (n=83), “(insanlar yanlış yönlendiriliyor/ kandırılıyor/ dolandırılıyor” (n=71), “Yasal olmayan/ Sağlık Bakanlığı’na onayı olmayan (ürünler) konu ediliyor” (n=35) ve “Ticari menfaatler ön plana çıkarılıyor/ haksız kazanç sağlanıyor/ haksız rekabet yapılıyor” (n=9) şeklindeki ifadeler dile getirilmiştir (Tablo 7). Buna göre reklam ve tanıtımlara yönelik bildirimlerin çoğunlukla ürünlere yönelik olduğu, yine ürünlerle ilgili olarak halkın yanlış yönlendirildiği ya da kandırıldığı ve yasal olmayan bilgilendirmelerin yapıldığı

yönündeki ifadelerin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Halkın kandırıldığı/dolandırıldığına yönelik olarak en fazla bildirim tıp doktoru olmayan kişiler konusunda gelmiştir. Bu kişilere yönelik olarak ayrıca reklam/tanıtım yapıldığı da bildirimler arasında dikkati çekmektedir. Bitkisel tedavi ya da alternatif tıp konularında ise yanlış yönlendirme ya da kandırılma ifadesinin yanı sıra reklam ve tanıtım yapıldığına dair de ifadeler bulunmaktadır. İlaçlar da yine reklam ya da tanıtımı yapıldığı belirtilen konular arasında ikinci sırada gelmektedir. Programların halkı yanlış yönlendirdiği de dikkati çeken bir başka bildirim konusudur.

Tablo 7. Yasal Düzenleme, Reklam ve Ticari Kaygı İle İlgili İfadeler ve Konular

	“(Gizli) Reklam/ Tanıtım Yapılıyor”	“(insanlar) Yanlış Yönlendiriliyor/ Kandırılıyor/ Dolandırılıyor”	“Yasal Olmayan/ Sağlık Bakanlığı’na Onayı Olmayan (Ürünler) Konu Ediliyor”	“Ticari Menfaatler Ön Plana Çıkarılıyor / Haksız Kazanç Sağlanıyor / Haksız Rekabet Yapılıyor”	TOPLAM
Kozmetik vb. Ürünleri Konu Alan Bildirimler	14	10	10	2	36
Tıp Doktoru Olmayan Kişileri Konu Alan Bildirimler	10	17	1	4	32
Bitkisel Tedavi /Alternatif Tıp Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	10	11	2	0	23
İlaçları Konu Alan Bildirimler	11	3	8	0	22
Reklamları Konu Alan Bildirimler	8	7	7	0	22
Programları Konu Alan Genel Bildirimler	8	10	3	0	21
Sağlık Kurumlarını Konu Alan Bildirimler	9	2	0	2	13
Doktorları Konu Alan Bildirimler	6	3	1	0	10
Domuz Gribi /Aşısını Konu Alan Bildirimler	1	5	0	0	6
Diğer	6	3	3	1	13
TOPLAM	83	71	35	9	198

İsteklere ilişkin olarak ise ilk sırayı kimi görüntüleme ilişkin kısıtlama isteği almaktadır (Tablo 8). Detaylara bakıldığında ise sigara yasağı ve uygulamalarına ilişkin görüntülerin yasaklanması (n=35), domuz gribi salgını konusunda toplumu paniğe sevk eden abartılı yayınlar yapılmaması (n=16), aynı konuda ölenlerin isimlerinin açıklanmaması ve sayılarının verilmemesi (n=9) istenmektedir. En çok programlara ilişkin rahatsızlıklar ifade edilmekte; özellikle hastaların, yakınlarının veya sağlık çalışanlarının rencide edildiği dile getirilmektedir. Hasta ve hasta yakınları ile ilgili konularda insanların umutsuzluğa düşürüldüğü ya da olumsuz etkilendiğine yönelik eleştiriler de dikkati çekmektedir. Üsluba ilişkin eleştiriler en çok programlara yöneliktir. "(...) Doğru bulmuyorum" ifadesi de yine en çok programlar konusunda dile getirilmiştir.

İsteklerle ilgili ifade ve konulara bakıldığında ise en çok "Programları konu alan genel bildirimler (n=87)"de bulunulduğu belirlenmektedir

(Tablo 8). Ardından, "Hastalar, hasta yakınları ya da hastalıklar (n=49)", "Sigara yasağı ve uygulamaları (n=49)" ve "Domuz gribi ya da aşısı (n=47)" konularındaki bildirimler dikkati çekmektedir. İsteklerin içeriğine bakıldığında ise daha çok bu yayınların kaldırılması, engellenmesi ya da sansürlenmesi türündeki isteklerin ilk sırada geldiği anlaşılmaktadır (n=51). Hemen ardından bu tür yayınlaraya yönelik rahatsızlığın dile getirildiği (n=50) ve bu yayınlarda kendilerinin ya da birilerinin rencide edildiği ya da hakarete uğradığı (n=44) ifade edilmektedir. Ayrıca bu yayınların umutsuzluk verdiği ya da olumsuz etkilerde bulunduğuna yönelik görüşler de isteklerle birlikte dile getirilmiştir (n=41). Yine yayınların ifade, dil, üslup yönünden yanlış olduğunu belirtenler, yayınları doğru bulmadığını söyleyenler, toplumun bu yayınlarla paniğe sevk edildiği ya da yayın içeriklerinin abartılı olduğunu kaydedenler de bu görüşleriyle birlikte yayınların kaldırılması, engellenmesi ya da sansürlenmesine ilişkin isteklerini RTÜK'e bildirmişlerdir.

Tablo 8. İsteklerle İlgili İfadeler ve Konular

	"... İçerikli Yayınlar Kaldırılmsn, Yasaklansn, Engellensn, Sansürleensn"	"... 'den Rahatsız Oluyorum"	"(...) Rencide Ediliyor /Hakaret Ediliyor"	"(Halk) Umutsuzluğa Düşürülüyor/Olumsuz Etkileniyor"	"Kullanılan İfade/Dil/Üslup Doğru Değil/Uygun Bulmuyorum Vb."	"... 'yı Doğru Bulmuyorum"	"Toplumu Paniğe Sevk Eden Abartılı Yayınlar Yapılmasını İstemiyorum"	DİĞER	TOPLAM
Programları Konu Alan Genel Bildirimler	9	15	4	4	9	7	0	39	87
Hastalar/Hasta Yakınları / Hastalıkları Konu Alan Bildirimler	0	1	12	21	2	1	0	12	49
Sigara Yasağı ve Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	35	0	0	0	0	0	0	14	49
Domuz Gribi /Aşısını Konu Alan Bildirimler	0	2	0	0	2	1	16	26	47
Reklamları Konu Alan Bildirimler	0	5	0	4	2	4	0	15	30
Haberleri Konu Alan Bildirimler	0	9	0	6	1	2	5	7	30

Doktorları Konu Alan Bildirimler	0	0	6	2	6	1	0	14	29
Tıp Doktoru Olmayan Kişileri Konu Alan Bildirimler	0	4	0	0	2	1	0	17	24
Kozmetik vb. Ürünleri Konu Alan Bildirimler	0	4	0	0	2	5	0	10	21
Sağlık Çalışanlarını Konu Alan Bildirimler	0	0	11	0	0	1	0	4	16
Sağlık Kurumlarını Konu Alan Bildirimler	0	0	8	1	0	0	0	4	13
Sigara/ Uyuşturucu vb. Maddeleri Konu Alan Bildirimler	4	3	0	0	0	2	0	4	13
Çocukları/Gençleri Konu Alan Bildirimler	2	1	0	2	0	2	0	3	10
Bitkisel Tedavi /Alternatif Tıp Uygulamalarını Konu Alan Bildirimler	0	1	0	0	2	0	0	6	9
Kanalları Konu Alan Genel Bildirimler	1	3	0	0	0	0	0	4	8
İlaçları Konu Alan Bildirimler	0	2	0	0	2	2	0	1	7
Tıp Dışı Uygulamaları Konu Alan Bildirimler	0	0	3	1	0	0	0	1	5
TOPLAM	51	50	44	41	30	29	21	181	447

SONUÇ VE TARTIŞMA

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun 444 1 178 numaralı telefonla ulaşılabilen İletişim Merkezi'ne 2009 yılı içerisinde vatandaşlar tarafından yapılan sağlık konulu bildirimlerin içerik analizine dayalı olarak incelendiği bu çalışmada, 784 bildirim, 7 ana kategori çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bulgular, vatandaşların en çok televizyon kanallarındaki içeriğe yönelik bildirimde bulunduğunu ve bu bildirimlerin çoğunluğunu da şikâyet/eleştiri türündeki aramalar olduğunu ortaya koymaktadır. Daha çok reklam kuşakları, haberler ve diziler ile eğlence/magazin programları bu bildirimlere konu olmuştur. Şikâyet/eleştirilerin çoğunluğu 2008 yılında uygulamaya konulan sigara yasağı ve bu yasal düzenlemenin medya içeriğindeki ihlallerine dönüktür. En çok "bu konuda gereğinin yapılmasını istiyorum" ya da "bu konunun incelenmesini istiyorum" denilmiştir. Ayrıca yayınlara kısıtlama, yasaklama getirilmesi, yaptırım ya da ceza uygulanması da dile getirilen diğer ifadelerdir. Sigara yasağına uymama, olumsuz örnek oluşturma, yanlış bilgi verilmesi, olumsuzluğun özendirilmesi, reçete, tarif ya da tedavi önerilmesi, halkın sağlığının

tehlikeye atılması dikkat çeken önemli ifadeler arasındadır. Ürün reklamı yapılması, tıp doktoru olmayan kişilerin konuşması, alternatif tıp konularının gündeme gelmesi de RTÜK'e yapılan şikâyet konuları arasında dikkati çekmektedir.

Bulgular radyo ve televizyonlardaki sağlık konusundaki içerikler karşısında vatandaşların önemli bir duyarlılık gösterdiğini ve özellikle sigara yasağı konusundaki düzenlemenin dikkat çekici bir şekilde şikâyet konusu edildiğini ortaya koymaktadır. Diğer şikâyet konuları da –her ne kadar doğrudan RTÜK'ün sorumluluk alanına girmese bile- yayıncıların bir şekilde özen göstermesi gereken noktalara işaret etmektedir. Örneğin sağlık konusunda verilen bilgilerin yanlış olması, olumsuz örneklerin özendirilmesi, yayın içeriklerinde herhangi bir rahatsızlık, hastalık ya da hasta ile ilgili olarak reçete ya da tarif verilmesi ya da tedavi önerilerinde bulunulması, ürün reklamı yapılması, tıp doktoru olmayan kişilerin uzmanlık alanları dışındaki konularda konuşması ve özellikle alternatif tıp olarak adlandırılabilir doğal ya da bitkisel ürünlerin sağlık alanında kullanılmasına ilişkin konular, bu konulara duyarlı

olan ve yanlış yapıldığını düşünen vatandaşların tepkisine neden olmaktadır. Vatandaşların bu tepkilerinin karşısında istedikleri cezalandırma yöntemlerine; kısıtlama, engelleme, yasaklama ve sansüre de dikkat çekerek, bu çalışmanın ardından sağlık yayıncılarına, yukarıdaki noktalarda daha özenli davranmaları tavsiyesinde bulunulabilir.

SONNOTLAR

(1) Bulgular henüz sonuç raporu yayımlanmamış olan Prof. Dr. Erkan Yüksel'in yürütücüsü olduğu 109K534 nolu TÜBİTAK ve 1000 E 38 nolu Anadolu Üniversitesi BAP projesi çerçevesinde elde edilmiştir. Bulguları içeren gelişme raporu Ekim 2011 döneminde ilgili kurumlara teslim edilmiştir. Projenin 2013 yılı ocak ayı sonunda tamamlanması ve sonuç raporunun da bu doğrultuda yayınlanması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Demir M (2008) Yazılı Basında Yayınlanan Sağlık Haberlerinin Kamuoyuna Etkisi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hoşgeçin K ve Tozkoparan G (1995) Kitle İletişim Araçlarında Sağlık Haberciliği ve Halkın Sağlık Eğitiminde Kullanımı, Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü İletişim ve Dokümantasyon Grubu, Ankara.

Kejanlıoğlu B Adaklı G. ve Çelenk S (2001) Yayıncılıkta Düzenleyici Kurullar ve RTÜK Medya Politikaları (Der: B. Kejanlıoğlu, S. Çelenk ve G. Adaklı), İmge Yayınları, Ankara, 93-145.

Pondexter P M ve McCombs M E (2000) Research in Mass Communication. Bedford, St. Martin's, Boston.

Sütlaş M (2007) Medya İçin Sağlık, Sağlık İçin Medya, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul.